

Socialrätten – i kris eller utveckling?

Av Lars D. Eriksson

Det hölls en nordisk forskarkurs i socialrätt i Spåtind i Norge den 16.-22. augusti i år. Kursen var utomordentligt väl organiserad (ibland kändes dock det norska regementet litet väl tyskt!) med ett rikhaltigt program, som bl.a. innefattade en – åtminstone för de finska deltagarna – väl brant och regning bergbestigning. På grund av ösregnet kom den s.k. utsikten på toppen att saknas, men till de norska säregenheterna hör ju att man inte skall beundra naturen utan i stället sin egen prestationsförmåga! Detta måste vi övriga nordbor uppenbarligen lära oss acceptera.

Eftersom det var fråga om en forskarkurs skall jag uppehålla mig något vid seminariets sakinhåll och inte vid dess estetiska och fuktiga aspekter.

Det slog åtminstone mig, som för första gången deltog i ett dylikt socialrättsligt seminarium, att vi idag inte mera kan tala om *en* socialrätt i Norden. Det första nordiska socialrättsseminariet, som hölls för 10 år sedan, betydde – så trodde man uppenbarligen då – en öppning mot en mera samhällstillvänd och kritisk socialrättslig forskning. Idag är situationen tydligen en annan. En mycket stor del av seminariedeltagarna företrädde en traditionalistisk, rättsdogmatiskt orienterad socialrättsyn. I synnerhet bergsbestigarbefolkningen förefaller idag vara djupt upptagen av traditionella tolkningsproblem och rättsdogmatiska specialfrågor. Denna befolkning fick i detta avseende ett kännbart och stundom ettrigt stöd från den socialrättsliga miljön (befolkningen?) i Lund. Den kritiska gruppen på seminariet, som torde ligga nära denna tidskrift, högg då og då till med det i och för sig kanske något stämplande uttrycket »traditionalister«. För att avleda sin frustation kan man förmoda.

Personligen blev även jag ibland frustrerad. Hur kan man ännu idag inom socialrätten undgå att se kopplingen mellan socialrätt och socialpolitik? Hur kan man ännu idag med bindel för ögonen ägna sig åt enbart socialrättsdogmatik, då vi vet att de socialrättsliga och socialpolitiska regleringarna både bryter ner fungerande sociala relationer och påtvingar de enskilda människorna olika typer av normaliseringsmönster? Ösregnar det också inom socialrätten?

Fan vet.

Själv menar jag att alla som sysslar med socialrätt idag borde försöka besvara åtminstone följande två frågor. 1. Är det överhuvudtaget mera förnuftigt och rationellt att acceptera ett tungt socialpolitiskt och socialrättsligt byråkratiskt maskineri, som bryter ner sociala strukturer och som tvångsnormaliserar de enskilda individerna, då samhället förefaller vara underkastat en allt mera snabb förändringsprocess? Hur kan ett samhälle, som genomgår förändringar i allt snabbare takt, vara tjänt av ett socialpolitiskt system som är förändringens motsats? 2. Är det överhuvudtaget möjligt att via traditionell socialpolitik stärka den sociala integrationen, då samhällets kulturella och strukturella förändringar i snabb takt skapar nya distinktioner, nya skillnader mellan individerna och grupperna och samtidigt genererar nya former för ojämlikhet? Det vill säga: borde inte socialpolitiken (och därmed socialrätten) utvecklas så att den smidigt, öppet och demokratiskt söker komma till rätta med de nya problem, som hela tiden tycks uppstå?

Jag kan inte förstå den invändning, som går ut på att socialrätten inte skall befatta sig med denna typ av frågor och att de enbart är »snack« (Rune Lavins »dräpande« invändning på seminariet hade, om jag alls förstod honom, denna innebörd).

Det uppstod en liten diskussion om socialpolitikens roll för socialrätten under Spåtindseminariet, under vilken Asbjørn Kjønstad föreföll företräda uppfattningen att socialpolitiken närmast kan ses som ett slags hjälpvetenskap för socialrätten (på samma sätt som sociologin, rättsmedicinen osv.). Själv har jag svårt att acceptera en sådan uppfattning. Socialpolitiken ser jag personligen som en vetenskap för socialrättens självförståelse och som en vetenskap som genererar socialrättsligt intressanta problemformuleringar. Den socialpolitiska teoribildningen har väl vid detta laget lärt oss att socialpolitikens (såsom *politik*) primära funktion är socialisation; denna socialiseringsfunktion sker via lönearbetet, via olika sociala anstalter och institutioner, via olika bidrags- och stödsystem, via socialt arbete osv. Vi känner idag också till en del av socialpolitikens effekter: nedbrytning av vardagslivets strukturer och sociala nätverk. En nedbrytning som sker via professionaliseringen, byråkratiseringen och förrättsligandet av de sociala relationerna.

En kritisk socialrätt, dvs. en socialrätt som inte enbart har en rättsdogmatisk inriktning, är rimligtvis intresserad av att undersöka på vilket sätt det socialrättsliga systemet fungerar socialiserande och socialt nedbrytande, hur rättssystemet verkar både såsom instrument för socialisation och – samtidigt – som en socialt nedbrytande mekanism. Den moderna socialrättens (och -politikens) paradox ligger väl just här: att samtidigt som dess funktion är socialisation och normalisering (anpassning till lönearbetet och till genomsnittslivs-föringen) är dess effekter i många stycken nedbrytande.

En kritisk socialrätt är alltså kritik. Men den är naturligtvis mycket mera.

Också den socialrättsliga forskningen bör kunna ägna sig åt att utveckla modeller för hur de »socialpolitiska« problemen skall lösas idag. Den borde söka skapa modeller för olika typer av sociala nätverk, där människorna själva behärskar sitt liv och sin livssituation. Den bör koncentrera sig på vardagslivets nivåer: kvarteret, stadsdelen, boendemiljön, arbetslivet, familjen osv. Jag hävdar att vi borde komma bort från fixeringen vid ensriktade riksomfattande socialpolitiska lösningar på sociala problem och i stället koncentrera vår uppmärksamhet på hur olika typer av mer eller mindre självreglerande (reflexiva?) nätverk skall utformas och byggas upp. »Det sociala« som i välfärdsstaten blivit det statliga borde åter bli det sociala. Socialisera socialrätten!

En tredje uppgift som jag upplever såsom central för den kritiska socialrätten är att utveckla rättsliga modeller för mobilisering och stärkning av de resurssvaga i samhället. Vi borde eventuellt söka inkorporera det amerikanska rättsinstitutet »class action« även i skandinavisk rätt; vi borde arbeta för utvecklandet av olika typer av kollektiva rättigheter men samtidigt även stärka de subjektiva rättigheternas ställning inom socialrätten. Här rör vi oss än så länge på en rätt oprövad mark.

Slutligen bör vi givetvis utveckla den egentliga socialrätten. Men det är då viktigt att vara på det klara med att det inte ges någon neutral socialrätt. På Spåtind diskuterades det en del om behovet av socialrättens allmänna läror. Jag tror inte på möjligheten av några sådana läror. För det första är socialrätten så internt konfliktfylld och motsägelsefull att några »allmänna« läror knappast kan konstrueras. Och för det andra torde det knappast vara möjligt att skapa några »objektiva« eller »neutrale« läror m.b.a. av socialrättens politiskt motsägelsefulla karaktär.

Men det är klart att det kan skapas en logiskt konsistent socialrätt, där de uttryckliga värdepremisserna är *de resurssvagas behov och intressen*. En alternativ socialrätt är inte någon omöjlighet. Det är i så fall en socialrätt, där man utvecklar tolkningar, som a) syftar till att stärka de resurssvagas rättsskydd (defensiv socialrätt) och b) som syftar till att via tolkning utvidga de resurssvagas rättigheter (offensiv socialrätt).

Det är möjligt att en dylik alternativ socialrätt inte blir en etablerad socialrätt inom universiteten. Som situationen ser ut idag i våra universitet ter sig framtiden inte så lysande. Men man kan förstås fråga sig om det ens är nödvändigt att utveckla socialrätten inom universiteten. En levande och verkande socialrätt, dvs. en socialrätt som entydigt står på de svagas sida, skall kanske utvecklas inom de svaga miljöerna.

Kommer vi inom tio år att kunna ordna en de utslagnas nordiska socialrättskurs? Att tanken inte är helt utopisk bevisas kanske bäst av att t.o.m. på Spåtind en arbetsgrupp presenterade ett forskningsprojekt »Socialrättens utopier«, som pekade fram mot en helt ny typ av socialrättsforskning. Den gruppen borde presentera sitt program i Retfærd. Då kanske vi igen kan börja hoppas...